

dr n. praw. Arkadiusz Gliszczyński

A casu ad casum UCZEŃ W PLACÓWCE OŚWIATOWEJ, CZYLI KTO?

Wstęp

Małoletni, nieletni, młodociany, tego rodzaju określenia nierzadko słyszymy na szkolnych korytarzach, czasami używamy ich bezwiednie, zastępczo, odnosząc do bieżących wydarzeń,

w końcu używamy ich, jako simplistyczny opis ucznia w odniesieniu do czynu, którego się dopuścił. Czy takie bezrefleksyjne podejście do przedmiotowego zagadnienia jest uzasadnione, czy może krzywdzące dla samego ucznia i wykazujące niezrozumienie tła sytuacyjnego i aktualnego stanu prawnego? Czy ustawodawca przypisując danej osobie określony status, poza samym nazewnictwem, miał inny cel, np. chciał wskazać sposób postępowania z tymi kategoriami osób? Na łamach niniejszego artykułu, kwestie te zostaną wyjaśnione.

Uwagi ogólne

Mając świadomość tego, że adresatami wskazanych w artykule treści mogą być nauczyciele, wychowawcy różnych szczebli placówek oświatowych, warto wspomnieć, że przepisy określają różny wiek uczniów, i tak dla przykładu:

1. W związku z obowiązkiem nauki: obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat oraz trwa do ukończenia szkoły podstawowej, jednak nie dłużej niż do ukończenia 18. roku życia – art. 35.2. ustawy Prawo Oświatowe.
2. Wychowankowie, którzy z powodu zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się i zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym są zagrożeni niedostosowaniem społecznym i wymagają stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i socjoterapii oraz posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na zagrożenie niedostosowaniem społecznym – nauka w młodzieżowym ośrodku socjoterapii może trwać nie dłużej niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym wychowanek kończy 24. rok życia – § 17.2. rozporządzenia Ministra Edu-

kacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania (zwane dalej rozporządzeniem).

3. Dzieci i młodzież m.in.: niesłysząca, słabosłysząca, niewidząca, słabowidząca, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym i znacznym, z autyzmem, z niepełnosprawnościami sprzężonymi – pobyt wychowanek w specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym może trwać nie dłużej niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym wychowanek kończy 24. rok życia – § 33.3. rozporządzenia.
4. Dzieci i młodzież, o której mowa w pkt. 4, ponadto osoby zagrożone niedostosowaniem społecznym, które nie mogą uczęszczać do szkoły w miejscu zamieszkania, specjalnego ośrodka szkolno-wychowawczego, młodzieżowego ośrodka socjoterapii lub nie mogą przebywać w bursie (przy spełnieniu określonych prawem warunków) – umieszczane są w specjalnych ośrodkach wychowawczych. Ich pobyt może trwać nie dłużej niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym wychowanek kończy:
 - 24 rok życia – w przypadku wychowanków niepełnosprawnych,
 - 18 rok życia – w przypadku wychowanków zagrożonych niedostosowaniem społecznym.(§ 35.2. rozporządzenia).
5. Wychowankowie ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych tj.:
 - dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim posiadające orzeczenie o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych – ich pobyt może trwać nie dłużej niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym wychowanek kończy 25. rok życia – § 50.3 rozporządzenia.
 - dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami sprzężonymi, z których jedną z niepełnosprawności jest niepełnosprawność intelektualna, posiadające orzecz-

nie o potrzebie kształcenia specjalnego – ich pobyt może trwać nie dłużej niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym wychowanek kończy 24. rok życia – § 50.4. rozporządzenia.

Już pobieżna analiza powyższych treści wskazuje, że rozpiętość wiekowa jest znaczna, a w niektórych przypadkach znacząco przekracza wiek 18 lat (czyli oparty na ogólnej zasadzie, wiek uzyskania pełnoletności i pełnej zdolności do czynności prawnych – niniejszego kryterium wiekowego nie należy utożsamiać ze zdolnością osoby do ponoszenia odpowiedzialności karnej, będącą jedną z przesłanek warunkujących przypisanie winy sprawy czynu zabronionego określonego, jako przestępstwo lub wykroczenie). Co więcej, z uzyskaniem przez osobę pełnoletności kończy się co do zasady władza rodzicielska¹, co z kolei może generować problemy z przekazywaniem przez placówkę oświatową informacji o zachowaniu i nauce takiego ucznia (niniejsze będzie podstawą do rozważań w ramach odrębnego artykułu).

Co zatem kryje się pod przywołanymi na początku określeniami: małoletni, nieletni, młodociany.

1. Małoletni – to osoba, która nie ukończyła lat 18 (por. art. 10 § 1 k.c.) oraz nie uzyskała pełnoletności przez zawarcie małżeństwa (por. art. 10 § 2 k.c.). Musimy pamiętać, że obok czynności prawnych, w szczególności umów, do częstych zdarzeń cywilnoprawnych kreujących stosunek zobowiązaniowy należą czyny niedozwolone. Określenie *czyn niedozwolony*, którym posłużył się ustawodawca, jest pojęciem techniczno-prawnym, obejmującym wypadki naprawienia szkód wynikłych z działań ludzkich zawinionych oraz nienoszących znamion winy, a także ze zdarzeń, które albo w ogóle czynami człowieka nie są, albo z zachowaniem ludzi pozostają w pewnym tylko związku. W odniesieniu do powyższego trzeba też zaznaczyć, że pozycja prawna małoletnich kształtuje się różnie, w zależności od ich wieku. Za szkodę nie odpowiada małoletni, który nie ukończył lat 13, uznano bowiem, że dziecko przed osiągnięciem tego wieku nie ma dostatecznego rozeznania swojego postępowania, w związku z czym zdolność deliktową nabywa dopiero po ukończeniu ustawowej granicy wieku². Po ukończeniu 13 lat

małoletni posiada ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Oznacza to, że osoba taka znajduje się w złożonej sytuacji, gdy chodzi o możliwość dokonywania przez nią czynności prawnych, w tym związanych z obowiązkiem naprawy szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Spośród trzech zakresów czynności prawnych, w których ustawodawca odmiennie traktuje taką osobę, na uwagę zasługuje jeden z nich. Chodzi o czynności prawne, które ograniczony w zdolności do czynności prawnych, może podejmować samodzielnie, a więc bez zgody swego przedstawiciela ustawowego. W tym zakresie małoletni traktowany jest na równi z posiadającym pełną zdolność do czynności prawnych. Do omawianego zakresu czynności należy m.in. możliwość rozporządzania swoim zarobkiem, jeżeli sąd opiekuńczy z ważnych powodów inaczej nie postanowił, co stanowi konsekwencję wyłączenia zarobków dziecka z zarządu sprawowanego przez rodziców majątkiem dziecka (por. art. 101 § 2 k.r.o.). Zatem nic nie stoi na przeszkodzie, aby małoletni – we wskazanym powyżej zakresie – samodzielnie naprawił szkodę ze środków pozostających w jego dyspozycji.

2. Nieletni to osoby, które można zakwalifikować do jednej z niżej opisanych kategorii:
- Osoby, które nie ukończyły lat 18 (w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji). Już na tym etapie, wyjaśnienia wymaga pojęcie demoralizacji. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich w art. 4. § 1 wskazuje, że pod pojęciem demoralizacji nieletniego należy w szczególności rozumieć: naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierzędu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych. Poprzez określenie w *szczegółności* ustawodawca realizuje swój zamysł tzw. *otwartej liczby*, co jest oczywiście uzasadnione, niemożliwym bowiem byłoby wskazanie w ramach ustawy wszystkich form naruszenia zasad współżycia społecznego, z którymi możemy się zetknąć w środowisku szkolnym, rówieśniczym, czy przestrzeni ogólnospołecznej.
 - W stosunku do osób, które dopuściły się czynu karalnego po ukończeniu lat 13, ale przed ukończeniem lat 17. Wyjaśnienia pojęcia czynu karalnego doszukiwać się należy we wspomnianej już ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, są to: przestępstwa lub przestępstwa skarbowe oraz wykroczenia określone w art.: 50a (posiadanie w miejscu publicznym niebezpiecznych przedmiotów), art. 51 (zakłócenie spokoju i porządku publicznego), art. 69 (niszczenie znaków organów państwowych), art. 74 (niszczenie

1. Art. 92 ustawy z dnia 25.02.1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* – zwaną dalej k.r.o.: „Dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską”. Poza zakresem władzy rodzicielskiej pozostają: prawo do kontaktów z dzieckiem oraz obowiązek alimentacyjny. Również art. 87 k.r.o., w którym mowa o obowiązku wzajemnego wspierania się rodziców i dzieci, ma zastosowanie niezależnie od tego, czy dziecko jest małoletnie.

2. Wśród kodeksowych unormowań odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu czynów niedozwolonych można wskazać przepisy, w których obowiązek naprawienia szkody odrywa się całkowicie od winy, czy też ryzyka osoby odpowiedzialnej, a zostaje usprawiedliwiony zasadami współżycia społecznego. Wiąże się to z tym, że niekiedy normy moralne lub obyczajowe funkcjonujące w społeczeństwie mogą uważać za słusze i uzasadnione wyrównanie uszczerbku, chociaż podmiotowi odpowiedzialnemu nie można postawić zarzutu niewłaściwego postępowania (por. art. 428 k.c.).

znaków ostrzegających o niebezpieczeństwie), art. 76 (rzucanie przedmiotami w pojazd mechaniczny), art. 85 (samowolna zmiana znaków drogowych), art. 87 (prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu), art. 119 (kradzież lub przywłaszczenie), art. 122 (paserstwo), art. 124 (niszczenie lub uszkodzenie mienia), art. 133 (spekulacja biletami) lub art. 143 (złośliwe utrudnianie korzystania z urządzeń przeznaczonych do użytku publicznego) Kodeksu wykroczeń. Pewnego dopowiedzenia wymaga kilka kwestii. Po pierwsze zastanawiającym może być górna granica wieku sprawcy czynu karalnego. Skoro bowiem, pełnię zdolności do czynności prawnych, co do zasady, nabywa osoba po ukończeniu 18 roku życia, to dlaczego podobnie nie kształtuje się sprawa odpowiedzialności karnej za przestępstwo lub wykroczenie? Niniejsze regulacje zostały podporządkowane przepisom kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń, gdzie odpowiednio w art. 10 k.k i 8 k.w. określono granicę wiekową (17 lat), z którą wiąże się zdolność do ponoszenia odpowiedzialności karnej (niniejsza przesłanka jest jedną z warunkujących przypisanie winy sprawcy czynu zabronionego). Po drugie, sprawcą czynu karalnego będzie osoba w wieku pomiędzy 13 a 17 lat, która dopuściła się przestępstwa określonego nie tylko w kodeksie karnym, ale również w innych przepisach karnych ustaw szczególnych, np. art. 53. 1. Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii: „Kto, wbrew przepisom ustawy, wytwarza, przetwarza albo przerabia środki odurzające lub substancje psychotropowe albo przetwarza słomę makową (...)”.

- W zakresie wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.
3. Młodociany to sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat (zob. art. 115 § 10 k.k.). Z niniejszego wynika, że ta kategoria osób w prawie karnym ma szczególny status. Dotyczy to orzekania kar i środków karnych przy uwzględnieniu szczególnej dyrektywy wychowawczego oddziaływania wskazanego w art. 54³ k.k., przewiduje możliwość stosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary⁴, jak i stosowania środków probacyjnych w postaci warunkowego zawieszenia wykonania kary i warunkowego przedterminowego zwolnienia. W poruszonym przepisie, pewną trudność może

3. Wymierzając karę nieletniemu albo młodocianemu, sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować. Wobec sprawcy, który w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 lat, nie orzeka się kary dożywotniego pozbawienia wolności.

4. Art. 60 § 1 k.k.: „Sąd może również zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w wypadkach przewidzianych w ustawie oraz w stosunku do młodocianego, jeżeli przemawiają za tym względy określone w art. 54 § 1 k.k. (mowa o nich w przepisie nr 3).

przysparzać określenie *orzekania w pierwszej instancji*. Należy przyjąć, że chodzi tu o orzekanie merytoryczne, przede wszystkim wydanie wyroku skazującego albo postanowienia o warunkowym umorzeniu postępowania. Niniejsze jest trafne również w odniesieniu do sytuacji, w której po uchyleniu orzeczenia sądu i przekazaniu sprawy do ponownego rozpatrzenia, nastąpi skazanie sprawcy po ukończeniu przez niego 24 lat (ponieważ orzekanie nastąpiło po przekroczeniu granicy wieku, osoba skazana nie może uzyskać statusu młodocianego).

Casus

Dyrektor szkoły pozyskał informację o 14 letnim uczniu kierowanej przez niego placówki oświatowej, który wczoraj w godzinach popołudniowych przed miejscowym dyskontem spożywczym, udając osobą niepełnosprawną (tym samym chcąc wywołać współczucie wśród przechodniów), domagał się środków finansowych. Sprawa do niezwłocznego wyjaśnienia przekazana została pedagogowi szkolnemu, którego celem było ustalenie statusu ucznia.

Analiza stanu prawnego (uwagi *de lege lata*)

Uczniowi należy przypisać sprawstwo wykroczenia określonego w art. 58 § 2 kodeksu wykroczeń tj. żebractwo: „(...) kto żebrze w miejscu publicznym w sposób natarczywy lub oszukańczy (...)”. Niniejsze wykroczenie ma charakter umyślny w zamiarze bezpośrednim. Oszukańczy charakter wykroczenia w omawianym przypadku polega na udawaniu przez ucznia osoby niepełnosprawnej fizycznie, a więc oszukiwaniu pokrzywdzonych, co do określonych przymiotów osobowych sprawcy. Oczywiście celem takich oszukańczych zabiegów jest wywołanie współczucia, a tym samym uzyskanie od pokrzywdzonych środków finansowych. Z wcześniej przedstawionych informacji wiemy, że gdyby uczeń miał ukończone lat 17, wówczas byłby sprawcą wykroczenia i podlegałby odpowiedzialności karnej określonej w kodeksie wykroczeń. W tym przypadku niniejsza procedura karna nie może być zastosowana, zatem uzasadnionym jest odniesienie się do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i ustalenie, z jaką kategorią nieletniego mamy do czynienia? Bez wątpliwości nasz uczeń nie jest nieletnim sprawcą czynu karalnego, bowiem wykroczenie żebractwa nie znalazło się w katalogu czynów zabronionych określonych mianem czynu karalnego (precyzyjnie sprawę ujmując, wykroczenie z art. 58 k.w. nie jest jednym z 12 wykroczeń stanowiących czyn karalny).

Wykroczenie żebractwa jest czynem karalnym, dlatego wspomniany uczeń będzie nieletnim przejawiającym demoralizację (a samo wykroczenie przejawem

demoralizacji). Spełnione zostały również przesłanki wieku nieletniego w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji.

Określenie statusu ucznia ma istotne znaczenie, konstytuuje dalsze czynności kierownika placówki

oświatowej na poziomie społecznego lub prawnego obowiązku zawiadomienia sądu, Policji lub innego właściwego organu (kwestie te będą podstawą rozważań w ramach odrębnego artykułu).

Zapamiętaj

Kim jest małoletni?	Osoba, która nie ukończyła lat 18 oraz nie uzyskała pełnoletności przez zawarcie małżeństwa.
Czy małoletni ponosi odpowiedzialność z tytułu czynów niedozwolonych (odpowiedzialność deliktowa)?	Małoletni, który nie ukończył lat 13, nie ponosi odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę (odstępstwem od tej regulacji jest sytuacja, gdy obowiązek naprawienia szkody usprawiedliwiony jest zasadami współżycia społecznego).
Kim jest nieletni?	<ol style="list-style-type: none"> Osoba, która dopuściła się demoralizacji i nie ukończyła lat 18 (w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji). Osoba, która dopuściła się czynu karnego po ukończeniu lat 13, ale przed ukończeniem lat 17 (nieletni sprawca czynu karnego). Osoba, względem której orzeczono środki wychowawcze lub poprawcze, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.
Czy nieletni poniosą odpowiedzialność za popełnione czyny zabronione lub przejawy demoralizacji?	<p>Wobec nieletnich sąd rodzinny może m.in.:</p> <ol style="list-style-type: none"> udzielić upomnienia; zobowiązać do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia; zastosować nadzór kuratora; skierować do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją; orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karnego; orzec umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym albo w rodzinie zastępczej zawodowej, która ukończyła szkolenie przygotowujące do sprawowania opieki nad nieletnim; orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym (dotyczy tylko nieletniego, który dopuścił się czynu karnego określonego jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego). <p>UWAGA! Sąd rodzinny może zobowiązać rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego.</p>
Kim jest młodociany?	Młodociany to sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat.
Czemu służy określenie statusu ucznia (w obszarze niezgodnych z prawem lub zasadami współżycia społecznego zachowań)?	Określenie statusu ucznia, pozwala ukierunkować dalsze czynności dyrektora szkoły w zakresie społecznego lub prawnego obowiązku zawiadomienia sądu, Policji lub innego właściwego organu (a tym samym pozwala właściwie realizować prawem przypisane powinności kierownika placówki oświatowej).

Arkadiusz Gliszczyński

Doktor nauk prawnych, ekspert w zakresie prawa oświatowego w Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Słupsku. Wykładowca akademicki, twórca nowego modelu przeciwdziałania przemocy w rodzinie opartego na reintegracji wspieranej paradygmatem tożsamości osobowej, społecznej i kulturowo-cywilizacyjnej oraz twórca psychologiczno-społecznej teorii rozpoznawania predyspozycji przestępczych.